

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՊԵՆԴԻԱՐՅԱՆԻ ԿԵՐՊԱՐԻ ԲԱԶՄԱՇԵՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԵՎ ՂՈՒԿԱՍ ՉՈՒԲԱՐՅԱՆԻ ՔԱՆԴԱԿՆԵՐՈՒՄ

Նարե Թաթուլի Նադարյան

*Ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարան, ք. Երևան, ՀՀ
nare.nadaryan11@gmail.com*

Հոդվածում ներկայացված է հայ դասական երաժշտարվեստի հիմնադիր, կոմպոզիտոր, ՀԽՍՀ ժողովրդական արտիստ Ալեքսանդր Սպենդիարյանի կերպարի բազմաշերտ վերլուծությունը՝ հիմնվելով ԽՍՀՄ գեղարվեստի ակադեմիայի ակադեմիկոս Արա Սարգսյանի և ՀԽՍՀ ժողովրդական նկարիչ Ղուկաս Չոբարյանի քանդակագործական մեկնաբանությունների համեմատական ուսումնասիրության վրա: Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Ա. Սարգսյանի ստեղծագործություններում գերակշռում է ռեալիստական մոտեցումը՝ կենտրոնանալով կերպարի ֆիզիկական և հոգեբանական բնութագրերի ճշգրիտ վերարտադրման վրա: Մինչդեռ Ղ. Չոբարյանի աշխատանքներում առկա է սիմվոլիկ մեկնաբանություն, որն ընդգծում է կոմպոզիտորի ստեղծագործական էության խորհրդանշական վերամարմնավորումը: Հոդվածը կարող է հիմք հանդիսանալ արվեստաբանության, ինչպես նաև դիզայնի ոլորտում մշակութային խորհրդանիշների ստեղծման և պատկերագրական լուծումների զարգացման համար:

Բանալի բառեր. Ալեքսանդր Սպենդիարյան, Արա Սարգսյան, Ղուկաս Չոբարյան, քանդակ, կերպարային վերլուծություն, հուշարձան, ռեալիզմ

Ներածություն

Ալեքսանդր Սպենդիարյանը, որպես ազգային երաժշտարվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչ, մշտապես եղել է արվեստագետների հետաքրքրությունների կենտրոնում [1]: Նրա երաժշտական ժառանգությունը ոգեշնչել է բազմաթիվ նկարիչների և քանդակագործների, որոնք փորձել են իրենց արվեստի լեզվով ներկայացնել Ա. Սպենդիարյանի մտավոր և ստեղծագործական ներաշխարհը: Արա Սարգսյանը և Ղուկաս Չոբարյանը տարբեր տարիներին անդրադարձել են նրա կերպարին՝ ստեղծելով աշխատանքներ, որոնք բացահայտում են Ա. Սպենդիարյանի կերպարի հոգեբանական, խորհրդանշական և մշակութային շերտերը: Այս հոդվածում քննվում են արվեստագետների քանդակները՝ ձևաբանական և բովանդակային համատեքստում:

Նյութեր և մեթոդներ

Ուսումնասիրության նյութ են կազմում Ալեքսանդր Սպենդիարյանի քանդակագործական պատկերումները՝ Արա Սարգսյանի 1937 թ. բրոնզե դիմաքանդակը, Ղուկաս Չոբարյանի 1971 թ. մարմարե դիմաքանդակը, ինչպես նաև նրանց համատեղ ստեղծած 1957 թ. հուշարձանային

հորինվածքը: Այս ստեղծագործությունները բացահայտում են Ա. Սպենդիարյանի կերպարի բազմաշերտությունն ու տարբեր արվեստագետների մեկնաբանությունները:

Հոդվածի մեթոդաբանությունը ձևավորվել է երկու հիմնական սկզբունքով.

- ոճական համեմատություն՝ բացահայտելու, թե ինչպես են նույն կերպարի մեջ արտացոլվում ռեալիզմի և սիմվոլիզմի տարրերը,
- պատմամշակութային վերլուծություն՝ հասկանալու համար, թե ինչպես է Ա. Սպենդիարյանի կերպարը վերափոխվում տարբեր ժամանակաշրջաններում:

Աշխատանքում օգտագործված են ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային արվեստագիտական աղբյուրներ, մասնավորապես, Վ. Հարությունյանի «Արա Սարգսյան» [2], Մ. Երզնկյանի «Հոդվածներ արվեստի մասին» աշխատանքները [3], ինչպես նաև միջազգային հեղինակների ուսումնասիրությունները: Ուսումնասիրության համար նյութ են ծառայել նաև Արա Սարգսյանի և Հակոբ Կոջոյանի տուն-թանգարանի արխիվում պահպանվող համապատասխան վավերագրերը [4]: Այս աղբյուրներն ապահովում են համատեքստային համադրություն և տեսական հենք, ինչը կարևոր է համեմատական վերլուծության լիարժեքության համար: Ուսումնասիրությունը հիմնված է կերպարագիտական և համեմատական մեթոդների վրա՝ ներառյալ կերպարային վերլուծության սկզբունքները:

Ուսումնասիրությունը սահմանափակվում է նշված քանդակագործների որոշակի ստեղծագործություններով և դրանց ընկալման վերլուծությամբ: Միևնույն ժամանակ, արդյունքները կարող են ծառայել որպես տեսական հիմք հայկական կերպարվեստի և դիզայնի ոլորտում մշակութային խորհրդանիշների ձևավորման և զարգացման հետազոտությունների համար:

Արվեստագիտական ուսումնասիրություններում ձևաբանական և կերպարագիտական մոտեցումների համադրումը դիտվում է որպես արդի մեթոդաբանական ուղղություն [5]:

Արդյունքներ և քննարկում

Արա Սարգսյանը Ա. Սպենդիարյանի կերպարին անդրադարձել է մի քանի դիմաքանդակներում, որոնցից առավել հայտնի է 1937 թ. ստեղծված բրոնզե տարբերակը (նկ. 1): Նյութի ընտրությունն այստեղ ոչ պակաս կարևոր է, քան հորինվածքային լուծումները: Դ.Վ. Թումփսոնի դիտարկմամբ, նյութի մշակման տեխնիկան և դրա կիրառման եղանակները կարող են ոչ միայն տեխնիկական, այլև գաղափարային բովանդակություն հաղորդել գեղարվեստական ստեղծագործությանը [6]: Այս տեսակետը համահունչ է նաև Է. Շանքենի մոտեցմանը, ըստ որի՝ նյութը և մեղիան արվեստում ոչ միայն կատարում են գործառնության դեր, այլև ձևավորում են կերպարի ընկալման խորքային շերտեր [7]: Այս համատեքստում բրոնզի կիրառությունն Ա. Սպենդիարյանի դիմաքանդակում ուժեղացնում է կերպարի հաստատակամության և մտավոր լարվածության ընկալումը:

Նկ. 1. Արա Սարգսյան, Ալեքսանդր Սպենդիարյան, 1937, բրոնզ

Քանդակագործը շեշտադրել է կերպարի հոգեբանական լարվածությունը, մտավոր կենտրոնացումը և ստեղծագործական ներուժը: Դիմագծերի մանրակրկիտ մշակումն արտահայտում է ուժեղ կամային բնավորություն, որը բնորոշ է Ա. Սպենդիարյանի գործունեությանը: Դիմաքանդակում արտահայտված է այն եզակին և մասնավորը, որը հատուկ է միայն Ա. Սպենդիարյանին, կազմում է նրա էությունը, տարբերում նրան մյուս մարդկանցից: Այդ ամենն այն արդյունքն է, որ Ա. Սարգսյանը ճանաչում էր Ա. Սպենդիարյան մարդուն և կոմպոզիտորին: Քանդակագործը մեծ կոմպոզիտորի կյանքի վերջին տարիներին պարբերաբար հանդիպել է նրա հետ և նույնիսկ մտերմացել: Շփումների ընթացքում քանդակագործի հիշողության մեջ տպավորվել էին Ա. Սպենդիարյանի դիմագծերը և շարժումները: Վարպետը 1928 թ. հանել է նաև Ա. Սպենդիարյանի մահադիմակն ու աջ ձեռքը (բրոնզ):

Իսկ Ղուկաս Չուբարյանը Ա. Սպենդիարյանի կերպարին մոտեցել է այլ գեղագիտական դիրքերից: Նրա մարմարե քանդակը (1971 թ., նկ. 2), տեղադրված երաժշտական դպրոցի առջև, ընդգծում է կերպարի ներքին հանգստությունն ու խորհրդավորությունը: Լ. Պետրոսյանը, անդրադառնալով արվեստում նյութերի օգտագործման մշակույթին, ընդգծում է, որ նյութի ընտրությունը և դրա կառուցվածքը կարող են ուղղակիորեն ազդել կերպարի ընկալման վրա [8]: Այդ իմաստով մարմարի զուսպ փայլը և սառը հանգիստ մակերևույթը նպաստում են Ա. Սպենդիարյանի կերպարի սիմվոլիկ ընկալմանը: Դ. Չուբարյանը ներկայացրել է մի մեծանուն կոմպոզիտորի, ով ունի բովանդակային՝ մտավոր և հոգևոր հարուստ կենսագրություն [3]: Քանդակագործը կոմպոզիտորի գլուխը պատկերել է փոքր-ինչ վեր հանած դիրքով, ինչն էլ կերպարին ներքին դինամիկա է հաղորդել: Դ. Չուբարյանը կարողացել է տեսնել ու արտահայտել Ա. Սպենդիարյանի ապրած տարիների ամփոփ նկարագիրը:

Նկ. 2. Ղուկաս Չուբարյան, Ալեքսանդր Սպենդիարյան, 1971, մարմար

Հատուկ ուշադրության են արժանի 1957 թ. նոյեմբերի 17-ին Ա. Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի պետական թատրոնի մոտ միաժամանակ տեղադրված Ա. Սպենդիարյանի և Հ. Թումանյանի հուշարձանները:

1953 թ. Երևանի քաղաքային խորհրդի գործադիր կոմիտեն հայտարարում է մրցույթ՝ Ա. Սպենդիարյանի և Հ. Թումանյանի հուշարձանների համար: Այս երկու հուշարձանները ստեղծելու որոշումը միաժամանակ է ընդունվել: Նման ընտրությունը պատահական չէր. Հ. Թումանյանի և Ա. Սպենդիարյանի հանդիպումը հայ ժողովրդին տվել է ազգային օպերայի առաջին գլուխգործոցը՝ «Ալմաստը», որը մեծ կոմպոզիտորը գրել է ըստ ամենայն հայոց մեծ բանաստեղծի «Թմբկաբերդի առումը» պոեմի: Տեղին է հիշել, որ հենց այս ստեղծագործությամբ (1933 թ.) է կայացել Օպերային թատրոնի բացումը: Երբաղխորհրդի գործկոմի 1953 թ. որոշմամբ հուշարձանի վերջնական տարբերակը համատեղ մշակելու համար որպես հիմք ընդունվել է երկու խորհրդանշական անվանումներ ունեցող նախագիծ՝ Ա. Սարգսյանի ու ճարտարապետ Գ. Աղաբաբյանի «Ալմաստ» (Սպենդիարյանի օպերան է՝ 4 գործողությամբ) կարգախոսով նախագիծը և քանդակագործ Ղ. Չուբարյանի ու ճարտարապետ Ֆ. Դարբինյանի «Երեք արմավենի» (կոմպոզիտորի գրած սիմֆոնիկ պատկերն է՝ ըստ Միխայիլ Լեբոմոնտովի համանուն բանաստեղծության) նախագիծը: Այս առիթով Ա. Սարգսյանը նամակ է գրել Երևանի քաղաքային խորհրդի գործադիր կոմիտեի նախագահ Վազիրիկ Մեկոյանին. «Ձեր առաջարկության առթիվ հայտնում եմ իմ համաձայնությունն աշխատակցելու կոմպոզիտոր Սպենդիարյանի հուշարձանի քանդակման և կառուցման աշխատանքների կապակցությամբ, կոնկուրսին մասնակցելու «Երեք արմավենիներ» պրոյեկտի հեղինակների հետ» [9]:

Մրցույթի արդյունքում Ա. Սարգսյանն ու նրա նախկին ուսանող, քանդակագործ Ղ. Չուբարյանը ստացան արձանի վրա աշխատելու հավասար իրավունքներ:

Այդ մրցույթին հաջորդած չորս տարիների ընթացքում քանդակագործները միասին աշխատել են Ա. Սպենդիարյանի արձանի վրա՝ իրագործելով մտահղացումների լավագույն կողմերը, իսկ Ա. Սարգսյանը միայնակ շարունակել է աշխատանքը Հ. Թումանյանի արձանի հետ:

Ա. Սպենդիարյանի հուշարձանը կառուցված է բրոնզից, իսկ պատվանդանը՝ Բջնիի շագանակագույն-վարդագույն մարմարից (բարձրությունը պատվանդանով 8,5 մ է, (նկ. 3):

Նկ. 3. Արա Սարգսյան, Ղուկաս Չուբարյան, Ալեքսանդր Սպենդիարյանի հուշարձանը, 1957, բրոնզ

Ա. Սպենդիարյանի արձանը մտահղացված ու քանդակված է ստեղծագործական տոգորման պահին՝ ամբողջովին երաժշտությամբ կլանված, ունի հոսուն գծեր, որոնք ոչ միայն նպաստում են ընդհանուր երաժշտական տրամադրության դրսևորմանը, այլև, կարծես, քանդակը հավաքում են մի ամփոփ «շրջանակի» մեջ և չեն թողնում, որ կոմպոզիտորն երես առ երես առնչվի դիտողի հետ, դուրս գա իր ստեղծագործական մեկուսացումից: Նա դիտողի հետ ակտիվ փոխհարաբերության մեջ չի մտնում, բայց վարակում է իր տրամադրությամբ և դրա շնորհիվ ընկալվում ակտիվ ու անմիջականորեն [10]: Ֆիգուրի դասական համաչափ լուծումներն ու հոսուն գծերն ապահովում են ներդաշնակ կապ ինչպես շրջակա ճարտարապետական միջավայրի, այնպես էլ գաղափարական բովանդակության հետ [11]:

Ինչպես նշել է արվեստի տեսաբան Է. Պանոֆսկին, կերպարների վերլուծությունն արվեստում պահանջում է միաժամանակ կառուցվածքային, սիմվոլիկ և մշակութաբանական դիտարկում [12]: Այդ տեսանկյունից, Ա. Սարգսյանի և Ղ. Չուբարյանի քանդակները ներկայացնում են ոչ միայն գեղարվեստական ձևաչափ, այլ նաև գաղափարական համակարգ՝ արտահայտված նյութի ընտրությամբ, դիրքով, լուծությամբ և շարժման դինամիկայով:

Լ. Երվանդյանի դիտարկմամբ՝ նրանց համատեղ աշխատանքը վկայում է հեղինակային մտածողությունների փոխհամադրության և մեկնաբանությունների ամբողջականացման ունակության մասին, ինչը համահունչ է Ա. Սպենդիարյանի կերպարի բազմաշերտությանը [13]:

Այսպիսով, բոլորաքանդակը, այն էլ բազմոցին թիկնած վիճակում, միշտ էլ եղել է քանդակագործական դժվար խնդիրներից մեկը, և բոլոր անվանի քանդակագործները չէ, որ հաղթահարել են այդ խնդիրը: Ա. Սարգսյանի և Ղ. Չուբարյանի աշխատանքը դիտողին հնարավորություն է տալիս տարբեր դիտանկյուններից դիտել քանդակը: Վերջինիս շուրջը պտտվելու, տարբեր դիր-

քերից դիտելու շնորհիվ առաջանում են զանազան տպավորություններ: Արվեստագետները հետաքրքիր կերպար են ստեղծել. պատկերվողի արտաքին, ֆիզիկական տեսքի մեջ կարողացել են ներդնել մտորող, խոհուն, կյանքի իմաստությունն ըմբռնած անվանի կոմպոզիտորի ներաշխարհը: Այդ տեսանկյունից Ա. Սարգսյանի և Ղ. Չուբարյանի քանդակները ներկայացնում են ոչ միայն գեղարվեստական լուծումներ, այլև պատկերագրական և գաղափարական համակարգեր:

Եզրակացություն

Ա. Սարգսյանի և Ղ. Չուբարյանի գործերում ակնհայտ է երկու տարբեր մտածողությունների և գեղարվեստական մոտեցումների հանդիպումը: Ա. Սարգսյանը քանդակագործության մեջ ավելի շատ կենտրոնացել է ֆիզիկական բնույթի, հստակ դիմագծերի և հոգեբանական պլաստիկայի վրա, մինչդեռ Ղ. Չուբարյանն իր արձաններում տվել է խորհրդանշական և հուզական մեկնաբանություններ: Նրանց համատեղ ստեղծագործությունը վեր է հաստում անհատական մոտեցումների սահմանները՝ ձևավորելով համահայկական կերպարային համակարգ, որտեղ Ա. Սպենդիարյանը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես անհատ, այլ նաև որպես մշակութային հիշողության կրող:

Այս ուսումնասիրության գիտական նորույթը կայանում է նրանում, որ անդրադարձ է կատարվում ոչ միայն քանդակագործական տեխնիկական լուծումներին, այլև կերպարային մեկնաբանության մեթոդաբանությանը:

Ա. Սպենդիարյանի կերպարի քանդակագործական մեկնաբանությունների ուսումնասիրությունը կարևոր ներդրում է հայ կերպարվեստի մեջ: Մինչ այժմ հիմնականում արվել են ձևաբանական կամ պատմական նկարագրություններ, սակայն համեմատական վերլուծությունն Ա. Սարգսյանի և Ղ. Չուբարյանի գործերի միջև թույլ է տալիս տեսնել, թե ինչպես է միևնույն կերպարը, անցնելով տարբեր քանդակագործների ձեռքերով, ձեռք բերում նոր իմաստներ: Սա ոչ միայն քանդակագործության պատմության, այլև մշակութային ժառանգության ընկալման կարևոր դաս է:

Գրականության ցանկ

- [1] **Ն. Ավետիսյան**, Ալեքսանդր Սպենդիարյանը և ժամանակը (հոգվածների և Սպենդիարյանին նվիրված գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու), Երևան, 2011, 5 էջ:
- [2] **Վ. Հարությունյան**, Արա Սարգսյան, Երևան, 1982, 15 էջ:
- [3] **Մ. Երզնկյան**, Հոգվածներ արվեստի մասին, Երևան, 2016, 146 էջ:
- [4] Քաղվածք Երևանի քաղաքային խորհրդի գործադիր կոմիտեի 11.03.1953 թ. նիստի «Ալեքսանդր Սպենդիարյանի հուշարձանը կառուցելու» մասին թիվ 4/226 արձանագրությունից: Արա Սարգսյանի և Հակոբ Կոչոյանի տուն-թանգարանի պահոց:
- [5] **H. Borgdorff**, The Conflict of the Faculties: Perspectives on Artistic Research and Academia, Leiden University Press, 2012, 12 p.
- [6] **D. Thompson**, The Materials and Techniques of Medieval Painting. Mineola, NY, 2012, 11 p.
- [7] **A. Shanken**, Art and Electronic Media, Phaidon Press, 2014, 5 p.

- [8] **Լ. Պետրոսյան**, Նյութերն ու տեխնոլոգիաները որմնանկարային գրաֆիկայում 20–21-րդ դարերում, ՃՇՀԱՀ Գիտական աշխատություններ 1(91) (2025) 106–115:
- [9] Արա Սարգսյանի գրված 05.07.1953թ. նամակը՝ Վ. Սեկոյանին: Արա Սարգսյանի և Հակոբ Կոջոյանի տուն-թանգարանի պահոց:
- [10] **Վ. Հարությունյան**, Արա Սարգսյան, Երևան, 1975, 90 էջ:
- [11] **Ա. Աղասյան**, Հայ կերպարվեստի զարգացման ուղիները XIX-XX դարերում, Երևան, 2009, 121 էջ:
- [12] **Е. Panofsky**, Meaning in the Visual Arts. University of Chicago Press, 1982, 25 p.
- [13] **Լ. Երվանդյան**, Արա Սարգսյան և Դուկաս Չոբարյան. Համատեղ գեղարվեստական նախագծերի քննություն. Հայ արվեստագիտություն 2(17) (2005) 55–64:

МНОГОСЛОЙНОСТЬ ОБРАЗА АЛЕКСАНДРА СПЕНДИАРЯНА В СКУЛЬПТУРАХ АРА САРГСЯНА И ГУКАСА ЧУБАРИЯНА

Наре Татуловна Надарян

Национальный университет архитектуры и строительства Армении, г. Ереван, РА
nare.nadaryan11@gmail.com

В статье рассматривается многослойность образа Александра Спендиаряна в скульптурных интерпретациях Ара Саргсяна и Гукаса Чубаряна. Анализируются художественные решения, стилевые особенности и различные подходы к передаче образа. Отмечается, что у А.Саргсяна преобладает реалистическая и психологическая детализация, тогда как у Г.Чубаряна акцентируется символизм и духовное восприятие. Также затрагивается их совместная работа над памятником, демонстрирующая объединение двух подходов в создании целостного образа А.Спендиаряна. Это исследование может служить основой для дальнейших работ в области искусствоведения, дизайна и культурологии.

Ключевые слова: Александр Спендиарян, Ара Саргсян, Гукас Чубарян, скульптура, анализ образа, реализм, символизм

THE MULTILAYERED IMAGE OF SPENDIARYAN IN THE SCULPTURES OF ARA SARGSYAN AND GHUKAS CHUBARYAN

Nare Nadaryan

National University of Architecture and Construction of Armenia, Yerevan, RA
nare.nadaryan11@gmail.com

This article explores the multilayered image of Alexander Spendiaryan in the sculptural interpretations of Ara Sargsyan and Ghukas Chubaryan. It analyzes the artistic approaches, stylistic features, and different methods of portraying the figure. The study highlights the dominance of realistic and psychological precision in Sargsyan's work, while Chubaryan's approach emphasizes symbolism and spiritual expression. The article

also examines their collaborative monument, which synthesizes both perspectives into a comprehensive representation of Spendaryan. These findings can serve as a foundation for further studies in art criticism, design, and cultural research.

Keywords: Alexander Spendaryan, Ara Sargsyan, Ghukas Chubaryan, sculpture, image analysis, realism, symbolism

Նադարյան Նարե Թաթուլի, արվ. թեկն. (ՀՀ, ք. Երևան) – ՃՇՀԱՀ, Դիզայնի ամբիոն, դասախոս,
(+374)98880339, nare.nadaryan11@gmail.com

Надарян Наре Татуловна, канд.искус. (РА, г. Ереван) - НУАКА, кафедра Дизайна, преподаватель,
(+374)98880339, nare.nadaryan11@gmail.com

Nadaryan Nare, PhD in Art history (RA, Yerevan) - NUACA, department of Design, lecturer, (+374)98880339,
nare.nadaryan11@gmail.com

Ներկայացվել է՝ 30.06.2025թ.

Գրախոսվել է՝ 18.07.2025թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 29.08.2025թ.